Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo,
marec 1970, letnik VIII, št. 87

A PROBLEMI PROBLEMI

aktualnosti

Še o razliki med ideologijo in filozofijo

IVAN URBANČIČ

Iz prejšnjega premisleka razmerja med ideologijo in filozofijo se je pokazalo nekaj poglavitnih potez ideologije in obenem fundamentalna razlika med ideologijo in filozofijo, saj nobene **pristne** filozofije ali metafizike ne moremo zreducirati na ideologijo, medtem ko je ideologija po svojem bistvu docela **nefilozofska.**

Posebna dimenzija razmerja med filozofijo in ideologijo se nam pokaže iz odnosa ene in druge do **zmotljivosti** in s tem tudi do mišljenja in resnice. Za ideologije je značilno, da stojijo docela zunaj zmotljivosti kot neogibnega ozadja vsega mišljenja, da implicite odklanjajo sámo **možnost** zmote o njih samih, medtem ko je postavljenost v zmotljivost kot ozadje vsega mišljenja, na katerem ima vsaka misel šele svoje določene obrise, **bistvenega pomena** za celotno novoveško filozofijo.

Novoveška filozofija, ki ji je docela novo izhodišče in horizont orisal Descartes, se začenja z vstopom v principialno **možnost zmote** kot ozadja gotovosti vse resnice. Šele če kot ljudje po svojem bistvu **smo v možnosti** principialne zmotljivosti, se nam lahko vzbudi dvom v vse človeško védenje; namreč dvom, ki mu ni le do gole vsesplošne dvomljivosti vsega ali sumničenja v vse, temveč dvom, ki mu je do **gotovosti** védenja in se ne zadovoljuje s kakršnimi si že bodi mnenji. Nobenemu spoznanju, ki naj velja tu za resnično in gotovo, ne more dati gotovosti kaka avtoriteta, naj bo cerkev, ljudstvo, oblast, veljaki ipd., temveč se mora njegova gotovost izkazati (legitimirati) pred samovzpostavljenim raziskujočim človekovim umom, ki je za to filozofijo kvalitativno enako lasten vsakemu človeku. V filozofiji ne gre le za golo **priznavanje** zmotljivosti kot neke postranske, naključne možnosti; novoveška filozofija, filozofirajoči človek **stoji že vnaprej v bistveni možnosti zmote** kot neogibnem ozadju, na katerem se vse gotovo in resnično kot od človeka postavljeno orisuje in je zato za vsako mišljenje nepogrešljivo. Kot v bistveni možnosti zmote stoječi je človek šele lahko naravnan k resnici kot gotovosti; šele iz tega ozadja vsega mišljenja prihaja novoveško radikalno odklanjanje vseh avtoritet, previdnost pri mišljenju in spoznavanju, tj. uporaba zanesljivih metod spoznavanja, dalje sprostitev človeka od vseh mogočih vezanosti, možnost svobodne odločitve za gotovost spoznanja in navsezadnje možnost svobode dejanskega **samopostavljanja** človeka. Na različne načine ostaja vse do danes za evropsko novoveško filozofijo bistvena opisana zmotljivost kot horizontalno ozadje njenega mišljenja (in s tem tudi vse znanosti).

Drugače je v ideologiji. Ker ni sama nosilka ne svoje misli ne svoje resnice, ker je njena edina resnica tisto, po čemer ideologija sploh je ideologija, tj. njeno bistvo (kot neka »razredna« moč v nasprotju z drugo močjo), se mora že vnaprej zadrževati zunaj horizontalnega ozadja **možnosti** principialne zmotljivosti. To velja ne glede na njen tak ali drugačen svetovnonazorski predznak. Zakaj se mora ideologija zadrževati docela zunaj horizontalnega ozadja zmotljivosti (ki je tu ne razumem v smislu gole subjektivne popustljivosti ipd.) in s tem zunaj temeljitega metodičnega dvoma in vsake bistvene **vprašljivosti** postane očitno, če pomislimo, da bi se z njenim vstopom v tako temeljito vprašljivost neogibno razkrilo njeno omejeno bistvo, namreč subjektivistični (makroskupinski) solipsizem nekega (sociološko določljivega) človeškega tipa ali »razreda« ljudi v njegovem golem hotenju po ohranjanju in povečanju lastne moči nasproti drugim, s čimer bi ideologija v lastnem zlomu sámo sebe radikalno **onemogočila,** razbila in s tem oslabila tisto, kar si jo kot svojo ideologijo vzpostavlja.

Iz tega vpogleda pa lahko tudi razumemo, zakaj se današnje, že nekoliko zapoznele in že nekoliko onemogle ideologije te ali one strani na Slovenskem (pa tudi drugod) tako branijo radikalne **vprašljivosti** in zakaj je pri nas pretežno tako že od Mahničevih časov naprej. Naši marksistični ideologi npr. hočejo in morajo hoteti, naj bi se kratkomalo verjelo **»njihovemu** svetemu« Marxu (ki pa je — kot smo videli v premisleku iz prejšnje številke Problemov — v njihovi neeksplicitni ideološki hermenevtiki že vnaprej radikalno popačen); nikomur naj ne bi več prišlo na misel, premišljujoč zares vprašati, kaj neki je Marx **v njem bistveno lastnem** (torej ne ideološkem) **hermenevtičnem horizontu** mislil s tem ali onim, kako je glede na ta njegov horizont razumevanja treba danes razumeti to ali ono njegovo izjavo, spis ali delo v celoti (kar pomeni, da je pri tem treba eksplicirati tudi ta **njegov horizont** razumevanja). Ne, to je za našo ortodoksno marksistično ideologijo ali tudi za našo novo-kritično marksistično ideologijo (kot ideologijo novolevičarskega gibanja) že kar **samoumevno**; kaj bi še vpraševali. Še posebej nezaželeno in odveč pa se zdi naši marksistični ideologiji ortodoksne ali novokritične zvrsti (in tudi vsaki drugi) eksplicitno vprašanje o njeni lastni (nji sami nerazvidni) ideološki hermenevtiki, v kateri razume »svojega svetega« Marxa in njegove svete ideološke epigone (ali pa karkoli drugega). Zares **zagledati** eksplicirano lastno ideološko hermenevtiko oziroma »horizont« razumevanja Marxa ali česarkoli, bi zanjo pomenilo samoonemogočenje in totalni zlom. Zato se ta ideologija (tako kot vsaka) odvrača od vsakega bistvenega filozofskega vpraševanja kot odvečnega, dlakocepskega, nerazumljivega, »hermetičnega« ipd. početja nekaterih čudaških posebnežev. Pri tem je tako početje za ideologe zares nerazumljivo, zakaj popolna nevednost o tem je in mora ostati njihov vnaprejšnji samoprojekt.

Ortodoksna zvrst naše marksistične ideologije méni zato, da bo njen poglavitni **filozofski** prispevek k svetovni filozofiji (kakor da bi sploh šlo za to) to, ko bo — če bo — vesoljnemu filozofskemu svetu razgrnila (svojo poglavitno nalogo) **filozofsko jedro** našega samoupravljanja (sic!); kakor da evropskemu filozofskemu svetu ni filozofsko jedro samoupravljanja človeka izredno dobro znano že dobrih tristo let (!) in je bilo v Evropi od svojih začetkov do danes v filozofskem smislu nepresegljivo dognano, saj vsa novoveška pristna filozofija in metafizika ni drugega kot to. Toda ideologija tega absurda ne more uvideti, saj méni, da si s preprostim brez-miselnim, deklarativnim obratom: »ampak naše samoupravljanje je nekaj čisto drugega«, tudi že zares odpre neki čisto novi **filozofski** horizont, ki ga evropska filozofija pač ne pozna. O našem samoupravljanju bi se sicer dalo svetu kaj povedati, npr. z vidika politologije, prava, politične ekonomije, sociologije, socialne psihologije ipd., saj vsaka s svoje strani zajema določena družbena razmerja, ki nastajajo z obliko ustavno-pravne institucionalizacije samoupravljanja, toda to nikakor ne pomeni tudi kakršne koli novosti v filozofskem pogledu. Navsezadnje pa ideologiji v resnici (nji sami deloma skriti) takoalitako ne gre za vse to, temveč za to, da bi bila kot ideologija čim bolj uspešna apologija lastnega določenega bistva kot tistega, po čemer sama je, kar je, in da bi tako bila zavarovana na nekih »trdnih tleh« in imela svojo »nevarljivo orientacijo«.

Novokritična zvrst naše marksistične ideologije, ki si je ljudi razdelila na tiste, ki so za spremembo, in na tiste, ki so proti spremembi sveta (ne da bi si kdajkoli postavila temeljito vprašanje, kaj pravzaprav misli, ko reče »svet«), (ta razdelitev ljudi pa tudi spominja na starošegno razdeljenost »boljših« Slovencev na napredne liberalce in nazadnjaške klerikalce, le da ta še ni imela tako »strašljivo-svetovne« vsebine) pa méni, da je njena poglavitna naloga pripravljanje neke prihodnje svetovne revolucije, ne da bi pri tem pomislila ali sploh mogla pomisliti na to, da se je svetovna revolucija v evropski filozofiji pripravljala prav tako že dobrih tristo let, **da je ŽE prišla** (z velikim vnanjim pompom ali tudi brez njega, z bitkami in brez njih, z vnetimi revolucionarji prav tako kot s trdimi nazadnjaki) in da se naša zgodovina **godi** kot **bistvena** dovršitev te dolgo pripravljene revolucije; ponovno **»filozofsko«** pripravljanje iste (tj. na Marxovi misli kot dedinji dotedanje filozofije zasnovane) revolucije je ideološki absurd, ki ne ve,

kaj hoče, in zato hoče le svoje golo hotenje. Tudi ta ideologija méni, da si z golim deklarativnim obratom: »ampak zdaj gre za nekaj čisto drugega«, tudi že odpira še ne-videni, čisto novi filozofski horizont.

Seveda je na svetu marsikaj, s čimer se razumen človek ne more sprijazniti in kar tudi sproti spreminja, toda kot destilat vsega tega vzpostavljajoča se ideologija novolevičarstva zato še nikakor ne more veljati za filozofsko in še manj za **filozofijo.** Prav za to pa tu gre.

Kot sem že v prejšnjem premisleku omenil, ne gre za bobnanje na novo križarsko vojno proti tej ali oni ali sploh vsaki ideologiji (te trajajo in se bodo še naprej porajale in v tem ni nič posebno vznemirljivega), temveč samo za preprosta **razlikovanja.** V našem primeru predvsem za vpogled v principialno nezdružljivost filozofije in ideologije, da bi se tako približali tistemu odprtemu okrožju človekovega prebivanja in (spo-)razumevanja, ki presega vsak ideološki solipsizem in ki omogoča, da te razlike sploh vidimo ter ideologijo še lahko zagledamo in razumemo **kot** ideologijo. Ne gre torej za naravnanost PROTI ideologiji (taka naravnanost bi sama sebe omejila s svojim predmetom), temveč ZA tisto okrožje človekovega prebivanja in (spo-)razumevanja, brez katerega ni človeka in kar tudi ni kaka še ne-zaslišana nova pogruntacija, temveč preprosta in že mnogokrat povedana reč. Nov je morda le način, kakor se nam danes to kaže. Ker pa v to okrožje bistveno spada tudi **zmotljivost** kot nenehna in neodjenljiva možnost za vsako vprašujoče premišljanje, je tej naravnosti lastno prav tako tudi stanje v tej možnosti. Za ideologijo namreč ni značilno to, da ne bi dopuščala nobene pomote, možnosti, da se v tej ali oni trditvi moti ali da se je motila (s tem zna, nasprotno, zelo spretno žonglirati), temveč je zanjo odločilno, da **ne stoji že vnaprej v možnosti zmotljivosti kot horizontalnem ozadju mišljenja,** da zato neogibno odklanja vsako radikalno **vprašljivost** in da zato tudi ne more (ker ne sme) zagledati svoje **meje** in zunaj nje še kaj, kar ni ona sama (znotraj kake ideologije se namreč vsaka nji tuja ali nasprotna ideologija — kakor sploh vse — ne kaže na svoj lastni način, temveč na način tiste ideologije, v kateri se kaže; po tistem pa, kar je za sámo sebe, je za drugo neeksistentna; skratka: **za ideološki solipsizem ni nobenega pluralizma);** (iz tega izhaja npr. Mahničeva definicija krstjanove nestrpnosti do njemu tujih idej, ali pa npr. marksistična postavka »partijnosti kulture«, ali pa npr. nacionalistična »avtohtonost«).

Če torej gre za to, da bi s temi razlikovanji opozorili na območje možnosti preseganja ideološkega solipsizma (tj. zagledanja le-tega **kot** takega), se moramo tudi vprašati, ali je sploh kak postopen prehod iz ideologije v filozofijo. Glede tega je treba takoj rêči, da iz ideologije ne pelje nobena postopna prehodna pot v filozofijo, ker med njima ni nikakršne mavrice vmesnih prehodov; ni mogoče govoriti o tem, da bi npr. kaka ideologija **kot** ideologija bila bolj ali manj **filozofska** (v pristnem smislu) ali da bi kaka filozofija oziroma metafizika bila bolj ali manj ideološka (če ju seveda razumemo v nepoljubnem bistvenozgodovinskem smislu). Toda tudi preskok iz ideologije v filozofijo ni mogoč v tem smislu, da bi človekov skok iz ideologije le-to pustil takorekoč **nedotaknjeno** za seboj in skozi nekakšen »prazen vmesni prostor« vskočil v sfero filozofskega mišljenja. **Iz** ideologije ni mogoče **ven,** saj zanjo, dokler je, kar je, **ni nobenega ZUNAJ,** ker je ideologija — kot smo že videli — po svojem bistvu subjektivistični **solipsizem.** Da bi mogel človek **iz** nje **ven** in da bi se ta »ven« ali »zunaj« sploh šele pokazal, se mora človeku ideologija **zlomiti, razdrobiti** tako, da ne ostane od nje **ničesar več** v svojem ideološkem **stanju.** Le skozi tak zlom take ali drugačne ideologije se človeku odpre **šele možnost** pristne filozofije, ki hrani človeškosti odprtost njenega horizonta prebivanja in (spo-) razumevanja. Najbrž se možnost pristne filozofije in metafizike človeku sploh ne odpre brez nekega takega **zloma,** čeprav le zloma nekega zgodovinsko-**-socialno-grupnega** »zdravega razuma« (tj. pravzaprav kompleksa stališč, mnenj ali nazorov kake socialne sredine, ki jo vzdržujejo tradicije, navade, šege in običaji ipd., v varstvu katere človek preživlja otroštvo in mladost), ki se tudi **lahko** prepotencira v ideologijo dotične socialne grupe. Če je tako, je tudi razumljivo, da dokler do takega zloma ne pride, ideologu ni mogoče ničesar pokazati, ničesar dopovedati, ker je v svojem solipsizmu za vse vnanje gluh in brez možnosti razumevanja.

Gotovo je, da je omenjeni zlom podoben šoku, nekemu **pretresu,** ki močno prizadeva tistega, ki se v njem znajde. Zlom katerekoli ideologije pri človeku je močno podoben npr. dokončnemu zlomu človekove vere v boga in pravičen red sveta brez kakega nadomestila za to vero, v kateri je bil dotični človek dotlej zavarovan. Zlom npr. cerkvene ideologije ali neotomizma (v njem je prav bog poglavitna postavka), tj. nekih »trdnih tal«, nekega »Zgoraj«, »Spodaj«, »Levo« in »Desno«, skratka neke »čvrste orientacije in kompasa« **(kar so neogibne komponente vsake ideologije),** vrže v tej ideologiji dotlej zavarovanega človeka, v katerem se tak zlom dogodi, mahoma v grozljivo breztemelje in ogrožujočo popolno dezorientacijo, ki se mu kaže kot »razpad sveta«; namesto osvoboditve vidi pred seboj zgolj nevzdržno brezdanjo praznino in človekova zmotljivost, ki je bistvena človekova možnost, mu je zastrašujoča. Prišel je takorekoč **pod** svoj bivši »Temelj« in zagledal pod njim **samega sebe,** zagledal lastno, a zanj neznosno samopostavljenost. Seveda se mu vse to tako kaže le iz njegove bivše ideološke zavarovanosti.

Zlom ortodoksne marksistične ideologije ali tudi diamanta, ki s svojo »čvrsto Zakonitostjo« sveta in zgodovine tudi postavlja **»trdna tla«** in »nevarljivo **orientacijo«,** vrže človeka, v katerem se dogodi, prav tako iz dotedanje zavarovanosti v zanj grozljivo breztemelje in dezorientacijo. Tega dogodka ne dojema kot razpad neke ideologije, temveč kot »izdajo socializma in revolucije«, kot grozljivi in neznosni **»zaman«** vse borbe, vseh žrtev ipd.

Seveda je možen tudi prehod iz ene ideologije v drugo; to je pravzaprav šele **preskok.** V tem primeru o kakem zlomu ideologije v prej opisanem smislu ne moremo govoriti; ideologiji lastni solipsizem se ne odpre in tudi oni **»zunaj«** se ne pokaže. Lahko je tudi videti, da zlom ideologije in njegove posledice niso nujno pri vsakem človeku tako jasne in eksplicitne, kar pa za samo stvar ni odločilno. Če se vprašamo, kako pravzaprav sploh lahko pride v človeku do zloma ideologije, če je ta po bistvu subjektivistični solipsizem, postane očitna neka neogibna notranja **razpoka** ideološkega (in sploh vsakega) solipsizma: solipsizem je namreč **človeku** mogoč samo v popolni **prikritosti** bistvenega **prostora človeškosti** kot odprtosti prebivanja in (spo-)razumevanja, ki ne glede na svojo ideološko prikritost nenehno **notranje ogroža** ideologijo in njen solipsizem. To pa je odločilno, zakaj brez tega bi bil ideološki solipsizem absoluten, do zloma sploh ne bi moglo priti, ker solipsizem od zunaj ne pripusti ničesar.

Ker je vsak zlom ideologije v opisanem smislu grozljiv in po tej grozljivosti za vsakogar »neprijeten«, je razumljivo, zakaj se ideologi tako trmasto, slepo in nepopustljivo ženejo za ideologijo, da bi bilo včasih že skoraj mogoče posumiti v njihovo pamet. Predvsem jim gre seveda za njihovo lastno ideologijo in se borijo proti drugim ideologijam, vendar se njihova vnema neverjetno stopnjuje in razplamti prav ob tistem, kar vse ideologije redoma imenujejo **»nihilizem«** in kar tudi vse po vrsti napadajo (pri nas se to besedo že od Mahničevih časov naprej uporablja prav za **ideološko** označevanje pristne evropske filozofije in metafizike, kot npr. »kartezijanske nihilistične novotarije«, »Kantov zračni nihilizem«, »Heglov nihilizem, ki bit izenačuje z ničem«, »samouničujoči se šopenhauerjanski ali ničejanski nihilizem«, »eksistencialistični nihilizem« itd.) Vse ideologije morajo neogibno bodisi totalno spačiti to filozofijo (po svoji neeksplicitni ideološki hermenevtiki) ali pa udariti po nji kot po »zavrženem nihilizmu« (po isti hermenevtiki). Strah pred strahom grozljive »breztemeljnosti« in »dezorientacije« jih naredi slepe; ideološki strah je nedoločni strah pred tem »strahom«. **Ideološka** obramba pred **»nihilizmom«** je pravzaprav vedno obramba pred prostostjo in bistveno vprašljivostjo filozofskega mišljenja.